

BALCELLS, Albert (2013): *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943. De L'Avenç a l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 187 p.

Massó i Torrents ha estat una figura sovint no prou valorada, esmentada gairebé sempre de manera tangencial en els estudis sobre el modernisme a Catalunya (si exceptuem el breu però significatiu article d'homenatge que li dedica Jordi Castellanos intítulat «Massó i Torrents: El combat per la cultura»; *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Curs 1994-1995*, 1996, p. 137-146). Possiblement, va ser a l'hora d'elaborar *L'Institut d'Estudis Catalans. Una síntesi històrica* (Barcelona, 2012) que Albert Balcells va redescobrir —si no la tenia ja *in mente*— una altra vessant de Massó i Torrents, diferent de la del fundador de revistes finiseculars com *L'Avenç* i *Catalònia*. Conscient que, en realitat, un fil unia aquestes facetes, i moltes d'altres, l'historiador català ha escrit *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943. De l'Avenç a l'Institut d'Estudis Catalans* per tal d'oferir una visió panoràmica de la vida d'algú tan polièdric (escriptor, editor, bibliògraf, erudit) que doni compte de dos trets crucials: la continuïtat, d'una banda, i la voluntat ferria d'assolir uns objectius molt clars amb el màxim rigor possible, de l'altra. La conjunció d'aquests dos elements explica el perquè del títol.

El llibre es basteix sobre una estructura bipartida. Amb bon criteri, Balcells aposta per retratar Massó i Torrents des d'òptiques diferents: la primera part presenta la biografia pròpiament dita, condicionada indefectiblement per la perspectiva que té qualsevol historiador a l'hora d'interpretar les fonts del passat. Potser per compensar aquest fet —que no és ni bo ni dolent, no cal dir-ho—, la segona part ofereix al lector l'oportunitat d'accedir a una «selecció il·lustrativa» (p. 115) d'articles per tal que pugui corroborar la informació llegida al bloc anterior, però també extreure les seves pròpies conclusions. Cal tenir present, tanmateix, que una tria mai no està exempta de certa subjectivitat, com veurem. A tot això encara convé afegir que apartats com «L'editorial de l'Avenç» incorporen records de contemporanis, col·legues o alumnes, de Massó i Torrents, com Sagarra, Rubió i Balaguer i Pere Bosch Gimpera. En una proporció molt menor a la dels dos grans blocs, es tracta de petits esquitxos, impressions. Tot plegat, crea una polifonia que enriqueix la biografia.

L'eix a partir del qual Balcells ha decidit vertebrar la narració de la vida de Massó i Torrents és, en essència, la seva trajectòria professional, íntimament lligada a l'evolució del catalanisme. D'entrada, els dos primers apartats, «Els orígens i la formació» i «La Renaixença, l'excursionisme i les primeres passes del catalanisme polític» situen un jove i molt jove Massó i Torrents en la línia del progressisme de Valentí Almirall, la qual cosa no nega en absolut que encara pugui ser partícip d'una iniciativa cultural de la Renaixença com l'excursionisme. El fet és significatiu en la mesura que mostra que els moviments culturals ni es poden delimitar tot fent un tall sobre l'eix cronològic ni segueixen, com tan sovint es diu, una llei d'acció-reacció. En aquest sentit, cal notar que l'historiador català és deutor de Ramon Pla i Arxé. Segurament, el que va escriure aquest darrer a propòsit de la revista a l'article «"L'Avenç" (1881-1915): la modernització de la Renaixença» (*Els Marges* 4, 1975: 23-38) es pot fer extensiu al seu fundador, matisant alguns punts, és clar: «la Renaixença és un moviment en constant progrés, en el qual l'obra de "L'Avenç" s'inscriu, tan lluny d'una voluntat de ruptura (a la qual tan aficionat és l'esquema de les generacions) que només pot entendre's com un desig de modernització del mateix moviment». Diu Balcells: «L'ideal d'aquell excursionisme era fer catalanisme per la via de descobrir i divulgar què era la Catalunya real i com havia estat la Catalunya històrica» (p. 12). Es tracta, en efecte, d'un objectiu que acompanya Massó i Torrents durant bona part de la seva vida. Només cal recordar, per exemple, que la seva obra més destacada, *Croquis pirinencs* (1896), es nodreix del seu bagatge com a excursionista, ben lluny, això sí, d'uns models narratius que a la darreria del vuit-cents es creuen ja superats: de «la idealització romàntica», del «determinisme social o la truculència del naturalisme» i de «les limitacions de la narrativa excursionista» (p. 42).

El 1881, Massó i Torrents, juntament amb Ramon Casas i Josep Meifrèn, funda una revisteta, *L'Avens*, títol més escaient a la segona època de la publicació que no pas a la del començament, ja que «Globalment poca diferència es troba entre aquells primers números de *L'Avens* i el contingut d'un butlletí d'un centre excursionista» (p. 16). D'aquests anys inicials Balcells s'interessa, sobretot, per l'adscripció

de la revista al catalanisme liberal i progressista i pel fet que és en aquestes pàgines on el director Ramon D. Perés encunya el terme *modernista*, que anys més tard farà fortuna. Que *L'Avens* només sigui el prelude de *L'Avenç* —amb el canvi de grafia tan simptomàtic— excusa, en part, que Balcells hagi decidit no aprofundir gaire en el contingut cultural d'aquesta etapa més primerenca. És important destacar, a més, que les presències i les absències en aquest llibre són perfectament interpretables. Per exemple, l'historiador clou «*L'Avens* de la primera època» tot al·ludint als problemes de solvència de Massó i Torrents, cosa que recorda —encara que, malauradament, l'autor no ho digui de manera explícita— que els promotors culturals del modernisme comencen els seus projectes des de baix, per dir-ho d'alguna manera.

El tomb cap a una certa modernitat, per tant, arriba el 1892 amb la segona època de la revista. No en va, és en aquests anys en què s'hi incorpora Casas-Carbó, el qual, a banda d'injectar-hi capital, hi suma figures com Pompeu Fabra, Alexandre Cortada i Jaume Brossa. Aquests nous col·laboradors constitueixen la pedra angular del nou projecte cultural de *L'Avenç*, ara més radicalitzat, més exigent, més europeu i, en conseqüència, modern. Un cop més, Albert Balcells segueix, encertadament, el discurs de Pla i Arxé, que ja havia parat atenció al tàndem format per Massó i Torrents i Casas-Carbó i a la influència d'aquest darrer a l'hora traçar les línies ideològiques de la revista. A «*L'Avenç* de la segona època», l'historiador català posa èmfasi en alguns aspectes, com la reforma ortogràfica de Fabra i la seva transcendència en les dècades posteriors: «Fou la gran activitat editorial de *L'Avenç* la que divulgà la reforma fabriana i preparà el terreny per a la seva futura adopció oficial a partir de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans el 1913» (p. 26). Resulta igualment important l'actitud política de la revista: «per a *L'Avenç* la consigna era la “regeneració política de la pàtria catalana” i totes les seves propostes crítiques i renovadores anaven encaminades a aquest fi» (p. 33). Balcells mira de fer notar al lector el mèrit de la reforma ortogràfica endegada des de les pàgines de *L'Avenç* en un moment en què el catalanisme polític es troba encara en estat embrionari i no existeix una cultura oficial, emparada per les institucions i les esferes de poder. Però caldria remarcar amb la mateixa insistència el mèrit de *L'Avenç*, entès com a plataforma literària —editorial, impremta, llibreria i tertúlia— que, fins i tot després del tancament de la revista per causa de la imatge extremista (vincles amb l'anarquisme) que li havien procurat articles de col·laboradors com Brossa, continua mantenint el pols de la cultura catalana finisecular: la iniciativa de les Festes Modernistes de Sitges (tot i que la cara pública de l'esdeveniment sigui Santiago Rusiñol) i la fundació del Teatre Independent són algunes de les iniciatives atribuïdes al grup de *L'Avenç*.

Pel que fa a l'ordre dels epígrafs, trobem una petita incoherència. Mentre que Balcells fa referència a la continuïtat en la trajectòria de Massó i Torrents i explícita el lligam evident que cus les revistes *L'Avenç* i *Catalònia*, insereix entre aquests dos apartats, com la peça d'un trencaclosques que hem provat de fer encaixar a la força al lloc que no li correspon, «Poeta i narrador», sobre la creació literària de Massó. Com molt bé explica el mateix Balcells, no es fins a l'homenatge de 1910 que Massó i Torrents renuncia definitivament a conrear narrativa i poesia. D'aquesta manera, podem advertir que la seva activitat literària, transversal, abasta poc més de dues dècades i renunciar-hi marca un punt d'inflexió en la seva vida professional. En definitiva, la manera com s'articula l'apartat i la seva situació en el marc del llibre ens indueixen a pensar que ha estat inserit *a posteriori*. Hauria estat més adequat tractar aquest tema després d'esbossar el paper de Massó i Torrents a les publicacions periòdiques de finals del segle XIX i just abans d'encetar el tema de l'erudició i la feina a les institucions.

Els nombrosos excursos de factura política —ben minuciosos— delaten la condició d'historiador d'Albert Balcells. La situació no queda equilibrada, ja que de vegades l'autor oblida emmarcar cronològicament fets destacats en el pla cultural, com l'aparició de l'Editorial Catalana el 1917.

Val a dir que quan Balcells s'ha d'endinsar en el terreny estrictament literari no dubta de recórrer a les anàlisis i interpretacions fetes per historiadors de la literatura de primer ordre: Jordi Castellanos, Joan Lluís Marfany o Ramon Pla i Arxé quant a qüestions referides al modernisme; Alan Yates pel que fa a la situació de la novel·lística a la primeria del segle XX. La tria bibliogràfica és encertada, en efecte; però, com a lectors, podem retreure a Balcells un parell de detalls: el primer és que el llibre no presenti una bibliografia al final, com escau a un estudi històric especialitzat, sinó que les múltiples referències apareguin disseminades a les notes a peu de pàgina; el segon, que hi manqui un índex de noms que orienti el

lector en una cerca concreta i puntual. Un cop dit això, ja només ens resta, pel que fa a aquest punt, fer un incís sobre l'ús de la bibliografia, que afecta la part de «Poeta i narrador» esmentada més amunt. Els nostres ulls, acostumats a l'estil eminentment descriptiu de Balcells, en arribar a aquest apartat, topen amb unes anàlisis interpretatives molt elaborades a propòsit de llibres com *Croquis pirinencs* o *Natura. La Montanya. Varia*, explicades de manera clara i concisa, que no són sinó passatges que l'historiador català ha manllevat, gairebé *ad litteram*, amb una confiança excessiva, de l'estudi de Jordi Castellanos citat al començament d'aquesta recensió.

Significativament, Balcells remarca que el modernisme de Massó i Torrents és allò que permet el personatge d'incorporar-se gradualment al noucentisme, no pas per afinitat estètica, sinó seduït pel projecte de construcció nacional dels joves moderns del nou-cents (que, al capdavant, reaprofiten un objectiu de la generació que els ha precedit): «era coherent amb la línia que havia estat defensant des del primer *L'Avenç* [...] La reforma ortogràfica unificadora i la institucionalització de la cultura catalana feia de Massó i Torrents un modernista d'una orientació determinada» (p. 49). Vet aquí, doncs, un altre exemple d'aquella continuïtat de la qual parlàvem al començament. Si als primers punts de la biografia Massó i Torrents, com és lògic, és el centre entorn del qual graviten les descripcions dels projectes, a partir de «L'Institut d'Estudis Catalans i la Biblioteca de Catalunya» la contextualització històrica i l'evolució de les institucions polítiques adquireixen un pes considerable: Massó i Torrents, de nucli cultural, passa a ser una peça —igualment imprescindible, és clar— que fa moure els engranatges del projecte de cultura catalana edificat sobre la base política de la Lliga.

Com hem dit anteriorment, una tria mai no és del tot innocent. Val la pena sobrevolar breument els disset textos (articles i discursos) que conformen la segona part del llibre per veure quins aspectes ha preferit destacar Balcells i quina és la imatge de Massó i Torrents que es desprèn de tot plegat. Notem, a més a més, que l'historiador ha decidit mantenir les grafies originals, detall molt interessant que ens permet de seguir l'evolució ortogràfica fins al salt qualitatiu de 1913, al qual l'historiador confereix una importància cabdal, com provarem de fer veure tot seguit.

Per començar, el nombre de textos dedicats als apartats vistos a la biografia és força igualitari. Els quatre que encapçalen la selecció pertanyen al món de l'*Avenç*, tant al de la primera com al de la segona època. Hi trobem tota una declaració d'intencions del primer número imprès així com també el comiat provisional del darrer, en què Massó mira de fer les altres publicacions marmessores de les idees de l'*Avenç* i les insta a no deixar perdre tot aquell terreny que aquesta última revista ha desbrossat —amb la reforma ortogràfica— per una causa comuna. No costa gaire de veure que Balcells sent una gran predilecció pel projecte de Fabra: el parell de textos que completen el retrat de la revista versen exclusivament sobre aquest tema. Potser el més interessant de tots quatre és «A Mossèn Jaume Collell», molt més que una simple resposta de Massó i Torrents a les invectives que el canonge va llançar contra la reforma ortogràfica i els seus promotors: en primer lloc, dóna compte del compromís de Massó i de fins a quin punt ell creu en el seu projecte de modernitat; i en segon lloc, copsa a la perfecció l'aire d'una època determinada. És a dir, il·lustra els conflictes que va crear la qüestió lingüística. Els textos 5 (discurs d'agraïment dels Jocs Florals de 1899) i 8 (ponència al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906), bé que en situacions comunicatives ben diferents, continuen defensant el perfeccionament de la llengua «amb esperit modern i lliure». Aquest parell de textos, separats per un interval de temps de set anys, constitueixen una prova fefaenta de la coherència de pensament de Massó i Torrents.

A l'hora d'escollir tots els textos anteriors, Albert Balcells ha concebut en tot moment la creació de l'Institut d'Estudis Catalans i el naixement de les *Normes ortogràfiques* com dues fites històriques màximes. Pot haver-ho fet induït per la perspectiva del seu llibre anterior, *L'Institut d'Estudis Catalans. Una síntesi històrica*. Alhora, advertim que *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943* està concebut com una commemoració de les *Normes* de Fabra (no en va, es publica precisament l'any del seu centenari). En altres paraules, les nombroses empreses i iniciatives que recullen aquests articles tendeixen a ser presentades com a simples precedents. Recordem, per exemple, que a la primera part del llibre l'historiador català escriu el següent sobre l'editorial de l'*Avenç*: «Quan l'editorial desaparegué ja no era indispensable el seu concurs, ja havia acomplert la missió necessària» (p. 74). No cal dir que

aquesta «missió necessària» és la difusió de l'ortografia fabriana a través de les nombroses col·leccions literàries editades.

Per la seva banda, a través dels articles 6 i 7 tenim l'oportunitat de resseguir els camins de l'erudició de Massó i Torrents en el seu camp d'estudi, això és, la literatura medieval.

Per fer la tria, Balcells afirma haver-se fixat en articles i discursos que «revelen algun aspecte de la personalitat» del biografat. El text 11, corresponent al discurs que fa Massó i Torrents al seu propi homenatge el 1910, és el més rellevant en aquest sentit: en comptes de fer gala d'una falsa modèstia, ressegueix la seva trajectòria dels últims trenta anys amb una mirada crítica. És a dir, l'homenatjat és conscient de la seva transcendència i, alhora, amb un esperit perfeccionista, reconeix que és necessari continuar treballant tot fent del rigor la seva pedra de toc. Constitueixen un bloc a part els articles 9, 10 i 12, sobre la gestació i la defensa dels nous òrgans culturals, l'Institut d'Estudis Catalans i la Biblioteca de Catalunya. Per acabar, els darrers quatre textos difereixen força dels anteriors: l'actitud més abrindada i militant es dilueix. No parlem ja de textos ideològics, sinó de records de personatges amb qui Massó ha compartit projectes o interessos. No ens ha de sobtar massa que Massó i Torrents, arribant ja a la vellesa, rememori esdeveniments i faci un balanç de la seva vida. La tria, per tant, és prou adequada, certament, però reduccionista: costa de creure que en setze anys (els articles abasten el període 1917-1933) no hi hagi cap text més significat que unes semblances. No és pas que no es produeixin fets destacats en la vida de Massó i Torrents en aquesta època: és nomenat doctor *honoris causa* per la Universitat Autònoma de Barcelona, algunes de les seves amistats li editen el llibre *Cinquanta anys de vida literària* i ell mateix continua publicant estudis molt importants sobre literatura catalana medieval. A més a més, no deixa de ser curiós que Balcells hagi descartat per a la seva selecció articles datats de finals de la dècada de 1910, justament quan la Lliga i els seus projectes entren en crisi. Així mateix, dels darrers deu anys de la vida de Massó no tenim cap text. És innegable que l'historiador català, a través d'aquest tast de textos, ha provat de retratar sobretot la cara de Massó que, segons el seu parer, més s'escau amb la modernitat, la qual passa justament per l'IEC i les *Normes* de Pompeu Fabra.

Cal reconèixer que els objectius que s'havia plantejat Balcells no eren fàcils: són molts els camins recorreguts fins a arribar a la modernitat de la cultura catalana (i que la Guerra Civil Espanyola estronca), de la mateixa manera que són nombrosos els fronts on lluita Massó per aconseguir-la. *De l'Avenç a l'Institut d'Estudis Catalans*, diu el subtítol del llibre. Potser s'ha potenciat massa la importància d'aquesta última fita i, en conseqüència, altres aspectes igualment rellevants no s'han pogut tractar amb la profunditat que mereixen. Hauria estat encomiable valorar-los, no només amb l'IEC com a horitzó, sinó com a iniciatives culturals valuosíssimes *per se*. Per sort, en algun moment, Albert Balcells no es pot estar de fer una reivindicació d'estudis fets per Massó i Torrents. A tall d'exemple, no excusa l'IEC de no haver editat el segon volum del *Repertori de l'antiga literatura catalana* després del franquisme.

He volgut deixar per al final d'aquesta recensió l'última pinzellada —molt ben traçada i més ajustada a la figura del biografat que no pas la «selecció il·lustrativa» de textos— que fa Balcells sobre Massó i Torrents a la primera part del llibre: «del romanticisme de la Renaixença a la normativa del Noucentisme»; «de l'excursionisme a la investigació positivista»; i d'«una cultura regional, limitada a la poesia i el folklore» a «una cultura institucionalitzada i comparable a altres d'uropees». Massó i Torrents és, sens dubte, un corredor de fons en la cursa cap a la modernitat, així com també, no ho oblidem, cap a la normalitat cultural (que torna a ser una meta per a nosaltres avui en dia). En aquest sentit, hem de donar la raó a Balcells quan afirma que una biografia sobre Massó i Torrents era justa i necessària. Necessària però no suficient: com un tast, hauria de convidar a pouar més encara en algunes vessants del biografat que el llibre de Balcells tot just esbossa; algú altre hauria de recollir el testimoni de Balcells. Fem justícia a aquesta frase del mateix Massó i Torrents: «Per sort, aquest desitg d'augmentar ab un gra de sorra l'immensitat dels coneixements adquirits durarà tant com l'humanitat».

Míriam RUIZ-RUANO
Universitat Autònoma de Barcelona